

JEGYZETEK

A kötet mesemondói

1. *Baka János* 68 éves (1962) kisiparos. Olvasott, a történelem iránt érdeklődő ember. A *Mátyás-mondák* helyi specialistája, tudását könyvekből meríthette. Ismeri a szóbeli hagyományt is.

2. *Erdösi János* 23 éves (1942) napszámos. Olvasott, verselgető, fiatalon világlátott ember. Ismeri a helyi hagyományokat, merít olvasmányai-ból is. Hallgatóság híján mesemondói képességei nem bontakozhattak ki.

3. *Farkas János* 43 (1942), ill. 63 (1962) éves napszámos. Hírneves mesemondói családból származik. Olvasott, világlátott ember. Valaha a katonaságnál, utóbb már csak családi körben mesélt. Bár ismeri a helyi hagyományokat is, meséi stílusán erős irodalmi hatás érződik.

4. *Farkas József* 70 éves (1942) csósz, *Farkas János* nagybátyja, faluszerke közismert mesemondó. Elfoglaltsága miatt csak néhány természetmagyarázó hagyományt jegyezhettem le tőle.

5. *Györfi Kálmán* 49 éves (1962) nádvágó-földműves. A régi hagyományok mai folytatója, úgyszólván minden helyi mesét ismer, szívcsen elő is adja bármikor. Stílusa már nem olyan részletező, mint idősebb társaié.

6. *Horváth Antal* (mellékneve: *Tyúkos*) 48 (1942), ill. 68 (1962) éves halász. A legjobb kopácsi mesemondók egyike. Régi mesemondó családból származik, édesapja (H. Ferenc) és nagybátyja (H. Imre), továbbá a *Farkas* család meséit egyaránt ismeri. Bár olvasott és világlátott ember ő is, az irodalom alig hatott rá. Mindig szívesen, részletesen és türelmesen mesélt, nagy gyakorlatra tett szert. A mese iránti érdeklődés megcsappa-

nása, ill. a gyakorlatból való kicsés őrajta érezhető legkevésbé. Meséi nemcsak a kopácsi, hanem az egész magyar mesekincs legjavához is tartoznak.

7. *Horváth Mária* 20 éves (1942) hajadon, H. Antal leánya és egyben tanítványa. Sok mesét tudott, még többet olvasott, ez választékosságra törekvő stílusán is meglátszik. Meséi zömét férfiaktól hallotta, de rövidebben mondja el; elsősorban kis hűgát szórakoztatta velük.

8. *Lőrincz Irma* 22 éves (1942) napszámos. Horvátországi születésű, férfitrokonaitól tanult meséit is onnan hozta, de Kopácson is tanult és mesélt is. Irodalmi hatás alig érte; a nők közül ő tudott legtöbb mesét. Kerüli a részletezést, *Horváth Mária*hoz hasonló egyéniség.

9. *Márton Erzsébet* 56 éves (1962) parasztasszony. Nem gyakorlott mesemondó, történetei vegyesek. Régi hagyományok utolsó darabkáját őrizgeti.

10. *Szalai Áron* (mellékneve: *Szuszji*) 68 éves (1942) halász. Ősrégi kopácsi halászcsaládból származik, amelynek tagjai a helybeli vezetőséghez tartoztak. Ő maga is olvasott, világlátott ember, mégis elsősorban a szóbeli hagyományokból merít. Mindig és mindenütt (katonaság, halászat, tollfosztó stb.) szívesen mesélt; Horváth Antallal együtt neki van legnagyobb gyakorlata és tudása, ő volt viszont a legismertebb és mesekincse is a legváltozatosabb. Kár, hogy idősebb korában már sok részletet felejtett.

11. *Varga Áron* (mellékneve, rokkantsága miatt: *Egylábú*) 65 éves (1942) nyugalmazott vsutas. Kopácsi származású, de évekig élt távol, meséit is jórészt idegenből hozta. Stílusán is a polgárosodás hatása érezhető.

A kötet meséi

1. *Sárkányölő ikertestvérek*. Elmondta *Szalai Áron* 1942-ben. Eleje és vége Aa Th 303, Két egyforma testvér, közbe van ékelve Aa Th 300, *Sárkányölő*. *Horváth A.* még részletesebb változatát mondta el.

2. *Az égig érő fa.* Horváth Antal, 1942. Több típusból tevődik össze ez is, így Aa Th 317, Az égig érő fa; Aa Th 301/a, Sárkányok által elrabolt királykisasszonyok stb. Típusbeosztása többféle: az *Ortutay Gyula* által szerkesztett *Magyar népmesék* (Bp. 1960.) II. kötetének jegyzetei (978—979. old.) próbálnak eligazítani. (Ettől eltér Berze 530. I.*, valamint Honti 467. rendszerezése.) Vegyes típusa ellenére is a legjellemzőbb és legnépszerűbb magyar népmesék közé tartozik; Kopácson elmondta még *Lőrincz Irma* is. Horváth A. változata az egyik legszebb magyar népmese. Megjelent a *Csalóka Péter* c. mesekötetben (53—70. old.) és azóta számtalanszor még. Elején hazudós mese, végén tréfás lakodalom van; egyébként az egész mese tele hagyományos formulával, fokozással és túlzással. Motívumai közül a világfa, ill. a fáramászás jelene alighanem összefügg régi sámán-szertartásokkal, mindenesetre tőlünk keletebbre ismert.

3. *A királyfi életmentő táltoslova.* Szalai Á., 1942. Részben Aa Th 328, Boszorkány(óriás) ellopott kincsei, részben pedig Aa Th 531, Aranyhajú leány mesetípussal rokon. (Hontinál 728. sz.) Figyelmet érdemel a *Solymosy Sándor* által keleti eredetűnek tartott motívum, a táltos lovak párbaja és a tejfürdő.

4. *Fatörő, Hegybentergeő, Vasgyűrű.* Horváth A., 1942. Aa Th 301, Fehérlófia mesetípus rokona. Népszerűsége és összetettsége majdnem vetekszik a 2. sz. meséével. A Horváth A.-féle változat szintén a legszebb magyar népmesék közé tartozik. Megjelent a *Csalóka Péter* c. mesekötetben (71—89. old.) Kopácson elmesélte még *Lőrincz Irma* is.

5. *A repülő kastély.* Farkas János, 1942. Feltehető ponyvai eredete miatt nehezen tipizálható, talán Aa Th 432, Madárvőlegény és Aa Th 575, Repülő királyfi mesetípusokhoz áll legközelebb. Megjelent a *Csalóka Péter* c. mesekötetben, (22—34. old.); rövidebb változatát *Györfi Kálmán* is elmesélte *Penavin* Olgának 1962-ben.

6. *A három aranszörű bakkecske.* Horváth A., 1942. Nehezen tipizálható változat, legközelebb az Aa Th 571., Szomorú királykisasszony és Berze 568* Hűtlen feleség mesetípushoz áll. (Az *Ortutay Gyula* szerkesztette *Magyar Népmesék* típuszáma valamelyest eltér: Aa Th 554 I*—571—524/C*.) Eléggé helyi változat; elmesélte még *Szalai Áron* és további

mesékkel ötvözve Györfi Kálmán is; Horváth Antalé a legszebb. (Itt a boszorkánynál töltött szolgálat motívuma hasonlít a 2. sz. meséhez).

7. *Huszonöt királyfi.* Horváth Mária, 1942. E címet a mesemondó adta neki. Részben Berze 468*, Megátkozott testvér, részben pedig Aa Th 301., Fehérlófia típusrokona. Az előzőkkel ellentétben, tömörebben megfogalmazott változat.

8. *Hajnalkötöző órásmester.* Szalai Á., 1942. Bevezetése hasonlít Aa Th 653., Négy művésztestvérré, egyébként Aa Th 304., Hajnalkötöző királyfi típusrokona. 1962-ben Györfi Kálmán is elmesélte; Szalai Ároné a teljesebb, bár valamelyest már ez is kopott (hiányzik pl. az Éjfél és a Reggel megkötözése.)

9. *A stró-nevető szemű király.* Györfi Kálmán, 1962. Aa Th 550. (esetleg 551.), Madár, ló, leány típusrokona; vegyült mesetípus; kevésbé népszerű.

10. *Csonka és Sánta pajtás.* Horváth Mária, 1942. A mesemondó adta ezt a címet, valószínűleg olvasmányai hatására. Aa Th 519., Csonka és Sánta pajtás (Brunhilda). Bár Berze katalógusában több magyar változata is van, mesénk minden bizonnyal *Benedek* Elek: Magyar mesék és mondavilágából került bele a szóbeliségbe.

11. *Tündérszép Ilona.* Györfi Kálmán, 1962. (*Penavin* Olga gyűjtése.) A címet gyűjtője adta, egyébként más típust neveznek így. Maga a mese Aa Th 707., Aranyhajú ikrek néven ismert. Szalai Áron is elmondta 1942-ben, de Györfi K. meséje szebb.

12. *Királykisasszony átrubában.* Györfi Kálmán, 1962. Aa Th 510/a—b., Leányhamupipőke-Libapásztorból lett királyné. Inkább nők szokták mesélni; 1942-ben Fülöp Jánosné, Palkó Zsófia is elmondta, de a Györfi-féle változat az épebb és a szebb.

13. *A kigyókirály gyűrűje.* Lőrincz Irma, 1942. Aa Th 560., Bűvös gyűrű. Még kissé változatos megfogalmazása ellenére is kerekded mese. Először a *Calóka Péter* c. mesekötetben jelent meg (41—52. old.)

14. *Az öreg király meg a legkisebb királyfi.* Farkas János, 1962. (Penavin Olga gyűjtése és mesecíme.) Aa Th 402. Ribike típusrokona. Farkas J. másik meséjénél (1d. 5. sz. a.) népibb hangvételű.

15. *Az ördöggel kötött szövetség.* Horváth Mária, 1942. Maga a mesemondó a *Halászlégény* címet adta neki. Az eleje hasonlít Aa Th 313., Rózsa és Viola meséjéhez, egyébként az Aa Th 465., Béka-menyasszony típusrokona. Először *Halászygyerek* címmel a *Csalóka Péter* c. mesekötetben jelent meg (35—40. old.)

16. *Pokolra járó királykisasszonyok.* Lőrincz Irma, 1942. Aa Th 306., Táncolni járó (papucsszaggató) leányok. Először a *Csalóka Péter* c. kötetben jelent meg (48—52. old.).

17. *Az elátkozott királylány.* Varga Áron, 1942. Aa Th 307., Elkárhozott leány. Egyik legnépszerűbb kopácsi mese: önállóan vagy más mesében illesztve elmondta még Horráth Antal, Horráth Mária és Szalai Áron is. A Varga-féle változat némileg eltér, érdekes a münchauseni befejezés.

18. *Az ördög-vőlegény.* Varga Á., 1942. A mesemondó a *Fonyó lányok* címet adta neki. Aa Th 407., Ördögszerető. Inkább nők mesélik ezt is, Palkó Jánosné, Farabó Judit is elmondta 1942-ben, de a Varga-féle változat teljesebb, sőt új epizóddal bővült.

19. *A boszorkány megpatkolása.* Márton Erzsébet, 1962. Távoli rokona a Berze-féle 335** Megpatkolt boszorkány típusnak. Bár elbeszélője szabályos mesének tartotta, inkább mesei módon megszerkesztett babonás történet-füzérnek tekinthetjük.

20. *Ördögös kocsis.* Erdősi János, 1942. Ún. hiedelemmonda, vagy régibb nevén babonás történet, melyben az ördögös kocsis alakja a bűvös vadászéval olvad össze. Míg az egyik (a kocsis) eléggé sajátos magyar hagyománynak látszik, a másik (a vadász) minden bizonnyal újabb jövevény.

21. *A bűvös vadász.* Szalai Á., 1942. A vadászokra vonatkozó hiedelemmondáink gyűjtését eddig eléggé elhanyagoltuk, így ez is a ritkább

típusok közé tartozik. Valószínűleg nyugati eredetű. (Ld. az előző jegyzetet is.)

22. *Miért van görcs a fában?* Farkas József, 1942. Két, biblikus alakokat szerepeltető történet keveredése: Berze 768**, Krisztus és Péter a csárdában és Berze 779. XXXIII*, Krisztus a fába görcsöt teremt. Mindkettő külön-külön is népszerű. Az utóbbi egyébként tréfás természetmagyarázó hagyomány, tágabb értelemben véve: eredetmonda.

23. *Miért rövid a búzakalász?* Farkas József, 1942. A 22. számúhoz hasonló, szintén közismert eredetmonda: Berze 779. XXIII*, A kalász megrövidülése.

24. *Vörösmart nevének eredete.* Baka János, 1962. (Penavin Olga gyűjtése.) Néveredezettét monda, a népi etimológia tipikus példája: a *mart-part* azonosságát elfeledve, rokonhangzású névvel próbálják az eredetet megfejteni.

25. *Betyárból lett király.* Lőrincz I., 1942. Hasonlít Aa Th 1525/a. Híres zsvány (mestertolvaj) típushoz, némi ponyvai ízzel.

26. *Csalóka Péter, Szalai Á.*, 1942. Aa Th 1539, Csalóka Péter. Az 1947-ben megjelent kis kopácsi meseválogatás címadó meséje (5—12. old.). Népszerűségére jellemző, hogy *Pataky* András mesemondója: *Szalai* Ferencné, *Tótb* Zsófia is elmondta (*Ludas Matyi* történetével vegyítve) 1962-ben.

27. *Főtt tojásból csirke?* Varga Á., 1942. Aa Th és Berze 812/b. Ördög, mint ügyvéd. Közismert nemzetközi vándoraneckdota, bár aránylag kevés magyar nyelvű változatát ismerjük.

28. *A szép juhásznő és a pap.* Szalai Á., 1942. Berze 1725/a. Ihaha menyecske. Kedvelt papellenes trufa.

29. *Éjjeli kalandok.* Szalai Á., 1942. Berze 1655**, Aki felettünk van (és Kovács Ágnes: Kalotaszegi népmesék, 25. sz. Mikor én vásárra

mentem). Közismert, rendszerint első személyben előadott papellenes trufa.

30. *Felfordult világ. Szalai A.*, 1942. Legközelebbi típusrokona Berze 1961**, Hazudozó mese A/Égbenjárás. (Honti 1962.) Nemcsak önállóan, hanem mese elejére vagy végére illetve, esetleg vőfélymondókaként is előfordul.

E típuszámok nem részleteztek, men is mindenben véglegesek, inkább indításul szolgálnak csak. A következő jegyzékek rövidítése fordul elő:

1.) *Aa Th-Antti Aarne-Stith Thompson: The Types of the Folk Tale.* Helsinki, 1928. FFC 74.

2.) *Hans Honti: Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen.* Helsinki, 1928. FFC 81.

3.) *Berze Nagy János: Magyar népmesetípusok. I—II.* Pécs, 1957.

4.) *Katona Imre-Beke Ödön: A magyar nép meséi.* Csalóka Péter. Bp. 1947.

5.) *Ortutay Gyula (szerk.): Magyar népmesék. I—III.* (Bp.)1960.

A közölt mesék, a 11., 14. és a 24. sz. kivételével, *Katona Imre* gyűjtései.

Kopács és a mesekutatás a szakirodalomban

Az előzőleg idézett munkákon kívül a magyar mesekutatás módszeréről legutóbb *Ortutay Gyula* írt összefoglalást *A magyar népmesekutatás módszerei* címmel, amely éppen Jugoszláviában jelent meg (A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 7. 1971. 5—12.)

Kopácsra vonatkozólag néhány fontosabb szakmunka:

1. *Gönyei Sándor: Drávaszögi hímzések* Bp. 1944

2. *Győrffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza Bp. 1966. 328—329. old.
3. *Katona Imre—Pataky András*: Kopácsi népballadák. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 7. 1971. 102—131. (8 énekestől 33 ballada)
4. *Pataky András*: A kopácsiak hiedelme a „vezérhal”-ról. Ethnographia, 1963. 500—501. old.
5. *Pataky András*: Kopácsi népmesék. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1964. Pécs, 1963. 205—221. (Egyetlen mesemondó, Szalai Ferencné 13 rövid története)
6. *Penavin Olga*: Jugoszláviai magyar népmesék, Akadémiai Kiadó Bp. 1971

K. I.